

Μνήμων

Τόμ. 32 (2012)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, Οργάνωση και διεργασία της ναυπλιακής αποχετεύσης στην Κάρπαρο στο πρώτο ίματο του 18ου αιώνα **• ΝΙΚΟΛΑΣ ΠΙΣΣΗΣ**, Τροπές της κρητικής προσδιοίσης στα χρόνα του Μεγάλου Πέτρου **• ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΒΑΛΑΜΗ**, Το μέλος περιβάλλοντος και ο ποικιλός χάρος των Λαγγάκων εμπόρων στη Θεσσαλονίκη στα τέλη του 18ου με αρχή του 19ου αιώνα **• ΙΩΑΝΝΟΣ ΜΑΝΤΟΥΔΑΣΟΣ**, «Ελλήνες διδότες και πρακτικοί λαρυροθοίσις στην Ταργέστη (19ος αιώνας) **• ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΖΑΝΝΟΥ**, Ο Ιωνίνος Καποδιστριακός, ο Ιωνιδάρχος Ρίζος Νερουλός και η *Νεότερη Ιστορία της Ελλάδας* **• ΔΗΜΗΤΡΑ ΒΑΖΙΛΕΙΑΔΟΥ**, Ανδρας κοινωνολόγησης στην αστική Αθήνα: η Αθρωακή Λέσχη (1875-1940) **• ΜΑΡΙΟΣ ΠΑΠΑΚΤΡΙΑΚΟΤ**, Οριοθετώντας την ελληνική θέση: πρωτοπόδεις και δυνατότερες πουρμετογής Αλβανών σε ελληνικά δίκτυα και θεωρίες της Αγγλίττου (τέλη 19ου-αρχές 20ου αιώνα) **• ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΘΕΟΔΟΡΟΥ**, Υποστηριζός και φυλακίστη στο Μεσοπόλεμο: γραμμή δικτροφή και οργάνωση μαρμελαρών στους πιστόπολες (1928-1932) **• ΤΙΤΙΝΑ ΚΟΡΝΕΖΟΥ**, Οι σπουδές του Παντελή Πρεβέληκη στην Ιστορία της Τέχνης στο Παρίσι (1930-33)

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΠΙΟΡΤΟΣ ΚΟΚΚΙΝΟΣ, Η παθητική των άρματα της ιστορίας μνήμης στην Γαλλία

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΑ ΛΟΚΙΜΙΑ

ΘΑΝΑΣΗΣ Δ. ΣΦΗΚΑΣ, Ο ναρκοσιτισμός των μικρών πραγμάτων: περί σύγχυσης, μητροπορίας και άλλων διαμόρφων **• Η Μάτη Εκπαιδεύσεων στην Αιγαίο, 1829-1939: από το μαρού στο γυναικό Κείμενα των Τριαντάφυλλου Ε. Σκλαβενίτη, Στύρου Ασθράχη, Γύκινη Κόκκινα, Δημήτρη Τσερέ**

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

«Ψηφιακή Κρήτης: Τεκμήρια της κρητικής ιστορίας στο διαδίκτυο (Δημότες Δημοτικόσυνολος)»

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Σπύρος Δαρδανίκης, Εύη Καροζή, Βαγγέλης Κερκαριανολόγεςς, Κατερίνα Λαζαρίδη, Κ. Λάππας, Χρ. Λούκος, Σοφία Ματθίου, Κατερίνα Παπακωνσταντίνη, Άλ. Πολάτης, Ήσση Σφακιανάκη, Ιάσωνας Χανθρώνης, Χρ. Χατζηματέρ

ΑΘΗΝΑ

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ Β. (2012). Νικολέτα Γιαντσή, Ο φτωχός ανάμεσα στην Εκκλησία και την πόλη. Η αστική φιλανθρωπία στη δυτική Ευρώπη κατά το Μεσαίωνα, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2011. *Μνήμων*, 32, 262-264.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.649>

Νικολέτα Γιαντσή, Ο φτωχός ανάμεσα στην Εκκλησία και την πόλη. Η αστική φιλανθρωπία στη δυτική Ευρώπη κατά το Μεσαίωνα, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2011

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ

doi: [10.12681/mnimon.649](https://doi.org/10.12681/mnimon.649)

Νικολέτα Γιαντσή, *O φτωχός ανάμεσα στην Εκκλησία και την πόλη. Η αστική φιλανθρωπία στη δυτική Ευρώπη κατά το Μεσαίωνα, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2011, 313 σ.*

Ένας καλός, ανθεκτικός σπόρος από καλό σπορέα σε άγονο έδαφος! Δύσκολα πράγματα. Η κ. Νικολέτα Γιαντσή, στηριγμένη αποκλειστικά σε ευρωπαϊκές αρχειακές πηγές, μας έδωσε ένα βιβλιό δρομοδεικτή: πότε, πού, γιατί, ίσως. Στην πλούσια βιβλιογραφία, μην κουράζεστε, ελάχιστα τα ελληνικά ονόματα! Η κοινωνική ιστορία της μεσαιωνικής Ευρώπης απασχόλησε και απασχολεί την κ. Ν. Γ. στις έρευνές της: με προτίμηση στο κομμάτι της κοινωνίας που υποφέρει: τη φτωχια, την επαιτεία, την ασθένεια: και στα ζητήματα, όμως, εξουσιαστικών σχέσεων και συγκρούσεων, που αναδεικνύονται στο επίπεδο της περίθαλψης. Έχει παρουσιάσει κι άλλα βιβλία της με τα ίδια θέματα: η κοινωνία και οι εξουσίες αυτό είναι. Όμως οι εξουσίες στο Μεσαίωνα έχουν να κάνουν και με την Εκκλησία, την ύπατη μεσαιωνική εξουσία έως κάποιο σημείο ασφαλώς: η μοιρασιά τής εξουσίας της παραμονεύει. Οι νοοτροπίες που εκπέμπει η εκκλησιαστική εξουσία, θα αρχίσουν να αλλάζουν — ο Θεός θα γίνεται πιο ανθρώπινος, λιγότερο φόβητρο! Άλλαζουν αργά. Ο φτωχός και ο ασθενής, ο επαίτης, αλλάζουν πιο αργά, όσο αργή είναι και η ίαση της ασθένειάς τους.

Η κ. Ν. Γ. θεωρεί ότι κατά τον 11ο, 12ο και 13ο αιώνα ο ευρωπαϊκός μεσαιωνικός κόσμος έχει ήδη διανύσει μακρύ δρόμο, ώστε να μπορούμε να πούμε ότι η Ευρώπη τελείωσε με την εποχή της βαρβαρότητας και έχει αρχίσει μια άλλη δυναμική πορεία προς την εξέλιξη (σ. 267) — στους επόμενους 2-3 αιώνες.

Ως προς τις χρήσεις της φτωχιας και τη συνακόλουθη φιλανθρωπία, η μεσαιωνική πόλη αναπτύσσει, και λόγω των λειτουργιών της, μια εξουσιαστική αντιπαλότητα με την Εκκλησία που κρατά την ύπαιθρο στη στασιμότητα του φόβου για το Θεό: ο ταπεινός, ο απόκληρος, ο ρακέν-

δυτος, ο ασθενής είναι αμαρτωλός και τα πάθη του είναι η τιμωρία που του επέβαλε ο Θεός.

Μερικοί «εξουσιαστικοί παράγοντες», μας λέει η κ. Ν. Γ. (σ. 269), με άλλα λόγια, μερικοί ισχυροί φεουδάρχες, με οικισμό και συγκοινωνιακό κόμβο στο φέουδό τους μπόρεσαν να δουν ότι ένας ισχυρότερος οικισμός, η πόλη δηλαδή, θα ανέπτυσσε ισχυρή βιοτεχνία και καλύτερα οργανωμένο εμπόριο, κάτι που θα αύξανε την αξία του φέουδου:

Η επιθυμία να αναβαθμίσουν τις επιχειρήσεις ενός οικισμού σε κεντρικό σημείο ή σε συγκοινωνιακό κόμβο μέσα στο φέουδό τους και η μέσω αντής της αναβάθμισης διαφορετική και πιο αποδοτική αξιοποίηση ορισμένων από τις γαλέες τους· η θέληση να ομαδοποιήσουν ξανά τους ανθρώπους για να τους ελέγχουν καλύτερα, να τους προστατεύουν και να τους εκμεταλλεύονται· ή, ακόμη, και η επιθυμία τους να ξεριζώσουν την αίρεση και την κοινωνική ανησυχία [...] όλες αυτές οι νόμιμες στο πλαίσιο της μεσαιωνικής αντιληφτης πολιτικές επέφεραν μια ουσιαστική αλλαγή στον ευρωπαϊκό χάρτη. (σ. 269-270)

Η πόλη, μεσαιωνική, φεουδαρχική, αυτή η πόλη θα παραμείνει η πόλη του φεουδάρχη: ο καλά οργανωμένος χώρος, ο ίδιαιτερος, με τους δικούς του «νόμους» που δεν ήταν οι ίδιοι για όλες τις πόλεις. Σ' αυτούς τους χώρους είναι που σταθερά αναπτύσσονται η βιοτεχνική παραγωγή και το εμπόριο: με φεουδαρχικούς όρους; Μπορεί, ακόμη και στο 15ο αιώνα: όχι μετά. Εκκολάπτονται όμως σε αυτό το χώρο οι καπιταλιστικές, οι μέσω του χρήματος διακεκριμένα σχέσεις.

Στην πόλη είναι που η Εκκλησία θα απολέσει ένα μέρος, ίσως το κυριότερο, της εξουσίας της πάνω στους ανθρώπους: στην πόλη η φιλανθρωπία δεν ασκείται

υποχρεωτικά μέσω της Εκκλησίας: ασκεί-
ται και μέσω των ειδικών θεσμών της:
στα φιλανθρωπικά ιδρύματα τα επαιτικά
τάγματα δεν διοικούνται πια υποχρεωτικά
με αποφάσεις και συμμετοχή των εκκλη-
σιαστικών αρχών.

Βρισκόμαστε μπροστά σε φαινόμενα
εκκοσμίκευσης της περίθαλψης από το
14ο αιώνα. Η κ. Ν. Γ. διστάζει να το
δεχτεί –ασφαλώς γνωρίζει καλύτερα:

Θα ήταν περισσότερο ακριβές [...]
να έχουμε κατά νου μια πορεία συγκρό-
τησης και ανάδειξης της περίθαλψης ως
ενός επιπλέον τομέα δραστηριοτήτων της
αστικής διακυβέρνησης, όπου επισυμβαί-
νουν και σχηματοποιούνται προοδευτικά
[...] ορισμένες ιδεολογικού τύπου συνειδη-
τοποιήσεις. (σ. 273)

Μάλιστα, θεωρεί ότι κάποιες βιαστι-
κές ερμηνείες θα μπορούσαν να δώσουν
την εντύπωση πρόδρομης νεωτερικότητας
(σ. 273). Να τολμήσω: ίσως κάποιο μή-
νυμα;

Προς το τέλος της περιόδου, με την
ανάπτυξη του εμπορίου και των πόλεων,
με τη διοίκηση των πόλεων από δημοτι-
κές αρχές, η φιλανθρωπία αποκτά διαφο-

ρετικό περιεχόμενο και χαρακτήρα κοσμι-
κός: «η πόλη ενδιαφέρεται να προστατέψει
τα μέλη της, τόσο αυτά που πάσχουν όσο
και αυτά που βρίσκονται εκτεθειμένα στην
επίδραση των πασχόντων» (σ. 274).

Στην πόλη οι άνθρωποι θεωρούσαν
τον εαυτό τους μέλος μιας κοινότητας
με ισχυρούς δεσμούς αλληλεγγύης. Αυτό
θα μπορούσε να βρίσκεται στη βάση της
ανεξαρτητοποίησης των φιλανθρωπικών
ιδρυμάτων από τους εκκλησιαστικούς φο-
ρείς και στην ένταξή τους στην ευθύνη
των οργάνων διοίκησης της πόλης: όταν η
πόλη θα διοχετεύσει τη σύγκρουση κοινω-
νικών ομάδων, εξουσίας προφανώς, στα
φιλανθρωπικά ιδρύματα, η αλλαγή θα γί-
νει εμφανέστερη!

Έχουμε να κάνουμε με πολύ σοβαρά
ζητήματα της ιστορίας και της ιστοριο-
γραφίας: παρουσιάζοντας η κ. Ν. Γ. το
σταδιακό ξεδόντιασμα της εξουσίας της
Εκκλησίας στα φιλανθρωπικά ιδρύματα
της πόλης, θα καταλήξει ότι ήδη στο πέ-
ρασμα του 13ου προς το 14ο αιώνα η φι-
λανθρωπία αποκτά, σταδιακά, τη μορφή
και το χαρακτήρα κοινωνικής πρόνοιας.

Στο σημείο αυτό μπορούμε να δια-
κρίνουμε μια πρώτη μορφή απαλλαγής
των συνειδήσεων από το φόβο για το Θεό
–το κύριο στήριγμα της εξουσίας της Εκ-
κλησίας επί των ανθρώπων.

Στην «εισαγωγή» του βιβλίου της η
κ. Ν. Γ. μας «υποσχέθηκε» κάτι πολύ
σημαντικό: μέσα στον τρόπο οργάνω-
σης της περίθαλψης, μέσα από κάποιες
ερωτήσεις, διακρίνει κανείς έναν πρώιμο
ορθολογικό «τρόπο διαχείρισης» της πε-
ρίθαλψης,

[...] ο οποίος θα συντελέσει στη με-
τάβαση της Ενρρώπης σε κοινωνικές δο-
μές κεφαλαιοκρατικού τύπου. Η Ενρρώπη
ξυπνάει και το ξέπτημα αυτό συνδέεται
στο οικονομικό πεδίο με την αναβίωση
της εμπορικής και βιοτεχνικής δραστη-
ριότητας και την ανάπτυξη των πόλεων.
(σ. 19-20)

Μας «υποσχέθηκε», επίσης, η κ. Ν.
Γ. να μας εξηγήσει το ρόλο της Εκκλησί-

ας σε μία από τις κυριότερες εξουσίες της, τη φιλανθρωπία, και τη σύγκρουση πόλης και Εκκλησίας με όχημα τη φιλανθρωπία, την περιθαλψή κυρίως: η Εκκλησία την έβλεπε ως μέσο μιας ωμής ιδεολογικής καταπίσθησης των ανήματορων για τις αμαρτίες τους, με απειλή την Κόλαση· η πόλη την έβλεπε ως θεσμό εξυπηρέτησης και βοήθειας προς τα μέλη της κοινότητας και αργότερα ως κοινωνικό θεσμό (σ. 22-25).

Αντίθετα, η πόλη θα εκμεταλλευτεί

το φτωχό άνθρωπο ως εργατική δύναμη, δίνοντάς του εργασία ανθυγεινή, στο βυρσοδεψείο, στη βαφή της κλωστής, στο κέντημα –μα και ψυχολογική καταπίση.

Χωρίς να το λέει ρητά η κ. Ν. Γ. με αυτό το βιβλίο της μας πήρε από το χέρι και μας έδειξε έναν από τους κύριους δρόμους που μας πηγαίνουν από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ

Φίλιππου Ήλιον κατάλοιπα, Έλληνική Βιβλιογραφία τοῦ 19ου αἰώνα, Βιβλία – Φυλλάδια, τόμος δεύτερος, 1819-1832, ἐπιμέλεια Πόπη Πολέμη, ἐπιστημονικοὶ συνεργάτες Ἀναστασία Μυλωνοπόδου, Εἰρήνη Ριζάκη, Βιβλιολογικὸ Έργαστήριο «Φίλιππος Ήλιον», ἐκδ. Μουσεῖο Μπενάκη, Έλληνικὸ Λογοτεχνικὸ καὶ Ιστορικὸ Ἀρχεῖο Μορφωτικοῦ Τδρύματος Εθνικῆς Τραπέζης, Αθῆνα 2011, ξ+749 σ.

Η έκδοση τοῦ πρώτου τόμου τῆς Έλληνικῆς Βιβλιογραφίας 1801-1818 τοῦ Φίλιππου Ήλιον (1997) ἀποτέλεσε σταθμὸ στὴν ίστορία τῶν βιβλιογραφικῶν μας πραγμάτων. Μιὰ ίστορία ποὺ ἔχει ξεκινήσει στὰ μέσα περίπου τοῦ 19ου αἰώνα καὶ συνεχίστηκε ὥς τὶς μέρες μας μὲν ὅρσημα τὴν προδρομικὴ βιβλιογραφικὴ συναγωγὴ τοῦ Ἀνδρέα Παπαδόπουλου Βρετοῦ, τὴν *Bibliographie Hellénique* τοῦ Émile Legrand (IE' αι.-1790), ποὺ συμπληρώθηκε ἀπὸ τὸν Γεώργιο Λαδᾶ καὶ τὸν Ἀθανάσιο Χατζῆδημο (1791-1799), καὶ τὴν Έλληνικὴν Βιβλιογραφία τοῦ Δημητρίου Γκίνη καὶ τοῦ Βαλέριου Μέξα (1800-1863). Τὰ παραπάνω ἔργα ἀπέδωσαν ἔνα πλούσιο βιβλιογραφικὸ ὄντικό ποὺ ἐμπλουτίστηκε ἀπὸ τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1950 καὶ ὑστεραὶ μὲν πλήθος προσθηκῶν.

Τὴν Βιβλιογραφία τοῦ Ήλιον, στηριγμένη, κατὰ τὸ κυρίως βιβλιογραφικὸ τῆς μέρους, στὴ θεμελιώδη γιὸ τὸν 19ο αἰώνα συγκομιδὴ τῶν Γκίνη – Μέξα καὶ στὶς συμπληρώσεις τῆς, ποὺ ὑποκίνησε ὁ Κ. Θ. Δημαρᾶς, εἰσήγαγε ἔνα νέο πνεῦμα στὴν προσέγγιση τῆς ἔντυπης παραγωγῆς. Τὸ καινούργιο ποὺ ἔφερεν ἡταν ἡ διεύρυνση τοῦ βιβλιογραφικοῦ πεδίου, τὸ πέρασμα δηλαδὴ ἀπὸ τὴ συμβατικὴ καταλογογρά-

φηση τῶν ἐντύπων στὸ ίστορικό τους, ἢ ἀλλιῶς ἡ ίστορικοποίηση τῆς βιβλιογραφικῆς ὥλης.

Ἐτσι, πέρα ἀπὸ τὴν ἀναγραφὴ τίτλων, ἡ Βιβλιογραφία τοῦ Φίλιππου Ήλιον πρόσφερε στὸν χρήστη ἔνα πλοῦτο κειμενικῶν καὶ ἔξωκειμενικῶν πληροφοριῶν: ἀναλυτικὴ παρουσίαση τοῦ περιεχομένου κάθε ἐντύπου –κάτι έξαιρετικὰ χρήσιμο γιὰ τὰ ἐντυπα κυρίως μὲν πουκίλο περιεχόμενο ποὺ δὲν εἶναι ἐμφανὲς στὸν τίτλο τους–, πληροφορίες γιὰ τὴν τυπογραφικὴ τους ἐμφάνιση, τὰ τραβήγματα, τὴν τιμὴ καὶ τὴν κυκλοφορία τους, τὶς προηγούμενες καὶ ἐπόμενες ἐκδόσεις τους, τὸν συγγραφέα καὶ τὸν τίτλο τοῦ πρωτοτύπου στὴν περιπτώση τῶν μεταφράσεων, τὸν κατάλογο συνδρομητῶν ποὺ τυχὸν περιεῖχαν, τὶς ἀγγελίες ἔκδοσης καὶ τὶς κρίσεις γὶ αὐτὰ σὲ ἐλληνικὰ καὶ ξένα ἐντυπα, τὶς βιβλιοθήκες στὶς ὁποῖες σώζονται ἀντίτυπά τους. Καὶ ἀκόμη, ἐπιλεγμένα παραθέματα ἀπὸ προλογικὰ κείμενα καὶ ἐπεξεργασμένες πληροφορίες γιὰ τοὺς συγγραφεῖς, τοὺς μεταφραστές καὶ τὴν τύχη τῶν βιβλίων. Σὲ ὄρισμένες περιπτώσεις, μάλιστα, οἱ πληροφορίες γιὰ ἔνα ἐντυπο ἥταν τόσο ἀναλυτικές, ὡστε τὸ σχετικὸ λῆμμα ἔφτανε νὰ ἔχει τὴ μορφὴ μικροῦ ἀρθροῦ.